

Esej Nevena Mimice, temeljen na ranijem izvješću Parlamentarnoj skupštini Vijeća Europe, istražuje ulogu direktnih stranih ulaganja u restrukturiranje tržišta rada i mobilnost radne snage u proširenoj Europi. Analiza ekonomskih implikacija podugovaranja predstavlja jaku stranu teksta, dok je, iako navedena, potreba za fleksibilnim mjerama socijalne politike marginalizirana. Njegovo nekritično prihvaćanje argumenta da bi (str. 165.) »Liberalizacija trgovine uslugama, promicanjem kompeticije/nadmetanja među uslužnim sektorima pojedinih zemalja (...) mogla značajno utjecati na ekonomski rast i omogućiti građanima Europe bolju vrijednost za novac« češće se povezuje s podrškom neoliberalnoj globalizaciji slobodne trgovine, nego s pisanjem političara socijaldemokratske orijentacije.

Zbornik je prema mojim saznanjima prvi takve vrste u Hrvatskoj; opsežnog i multidisciplinarnog pristupa jednom od ključnih aspekata suvremene EU koji je osim uskom kruga »insajdera« mnogima slabo razumljiv. Zbornik se uspješno bavi pitanjima upravljanja i institucionalnih struktura, kako unutar Komisije, tako i u pojedinačnim državama članicama. Ocrta va i buduće izazove, kao i moguće načine ostvarivanja ambicioznih ciljeva. Čitajući ovaj zbornik, historijski institucionalist našao bi mnoge dokaze da se čimbenici koji promoviraju ta postignuća nalaze i u povijesnom nasljeđu i u primjeni inovativnih procesa. Sigurno ne bih našao dovoljno argumenata koji bi me uvjerali da će slanje konzultanata iz Irske i Finske u nove države članice ili države kandidatkinje imati pozitivne efekte. Nadalje, upitno je i promatranje količine državne potpore istraživanjima kao ključnoj varijabli. Osim toga, malo sam razočaran odsutnošću istinski novih promišljanja o povezanosti konkurentnosti, socijalnog uključivanja, i održivosti okoliša – naime, vrlo je lako diferencirati koje su

tekstove napisali ekonomisti, politolozi, ili stručnjaci iz područja socijalne politike.

Zaključno ću napomenuti da je ovo izuzetno važna knjiga koja je objavljena u pravo vrijeme kad se radi o procesu pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. U njemu se nalazi i izuzetno dobro napisan pojmovnik Hrvoja Butkovića koji bi bilo vrlo korisno prevesti na hrvatski jezik. Zsigurno će stimulirati raspravu i utjecati na razvijanje novih promišljanja o složenosti i izazovima kombiniranja konkurentnosti i kohezije u državi s naglašenim i strukturalnim regionalnim razlikama, s dugim iskustvom visoke produktivnosti stvaranja strategija na papiru koje su često međusobno kontradiktorne te s vrlo malo uspjeha u njihovoj stvarnoj provedbi.

LITERATURA

Rifkin, J. (2004). *The European Dream*. Cambridge: Polity Press.

Paul Stubbs

PRIVATNE ŽELJE I POLITIKA

Michael Laver

Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2005., 272 str.

Na racionalni izbor može se gledati usko, kao na jedan od etabliranih teorij-skih i metodoloških pristupa u suvremenoj političkoj znanosti, no on također, kao opći istraživački program, transcendiraju disciplinarnu granice nalazeći mjesto i u istraživanjima ostalih društvenih znanosti, ponajprije ekonomije i sociologije. Također, on nije ezoteričan predmet teorijskog interesa isključivo pripadnika uže strukovne javnosti društvenih znanstvenika i istraživača, već je potencijalno intrigantan laicima koje zanimaju problemi kolektivnog

djelovanja pojedinaca u društvu, a poglavito političarima, državnim službenicima i *policy*-analitičarima, ukratko, svima onima koji su značajnije uključeni u praksu kreiranja javnih politika koja mora uvažiti »logiku kolektivne akcije«.

Upravo imajući u vidu svima bliske zanimljive situacije iz društvenog života, poput recimo prometne gužve ili ordinarnog »švercanja« u tramvaju, može se čitati knjiga irskog politologa Michaela Lavera *Privatne želje i politika*, podnaslovljenu *Poziv na politiku racionalnog izbora*. Ona je u biti namijenjena dvjema kategorijama čitatelja. Naime, Laverova primarna intencija u pisanju ove knjige bila je čitatelju laiku, koji nema formalno obrazovanje s područja društvenih znanosti, popularnim stilom i uz brojne jednostavne primjere iz stvarnog života ili pak maštovite fiktivne primjere, dati osnovne uvide u problematiku racionalnog izbora. Ona je poput prijašnjih Laverovih knjiga *Playing Politics* (Penguin, 1979.) i *Playing Politics: The Nightmare Continues* (Oxford University Press, 1997.) namijenjena popularizaciji znanosti i širem čitateljskom krugu. No, s druge strane, knjiga također izbjegava rizik zapadanja u banalnost, koji izdanja s etiketom »za početnike« uvijek nose, jer se u njoj Laver na zanimljiv način uhvatio ukoštac s nekim temeljnim problemima i aporijama teorije racionalnog izbora. Stoga je ona ujedno i poticajno štivo studentima politologije i ostalih društvenih znanosti, a svima onima koji dobro poznaju racionalni izbor može poslužiti za ponovno pretresanje osnovnih problema toga pristupa ili u najmanju ruku kao dobar podsjetnik na iste.

Prije prikaza sadržaja pojedinih poglavlja knjige, treba napomenuti da su *Privatne želje i politika* bitno prerađeno starije Laverovo djelo iz 1981., *Politika privatnih želja*, koje se također bavilo osnovama racionalnog izbora. Knjiga je zadržala osnovnu strukturu argumentacije, što znači da svijet politike objašnjava počevši od postavki o

autonomnim racionalnim pojedincima koji svojim djelovanjem nastoje povećati vlastitu korist, i netehnički pristup, što znači da u cijelosti izbjegava formalne matematičke izvode karakteristične za racionalni izbor, koje studenti društvenih znanosti, a laici još i više, teško podnose. No Laveru se, kako priznaje u predgovoru, nakon petnaestak godina učinilo da se mnogo toga u racionalnom izboru promijenilo te da je u prethodnoj knjizi u mnogočemu bio pogriješio, pa se na koncu izmjenjivanje staroga izdanja pretvorilo u pisanje nove knjige.

Privatne želje i politika sastoje se od uvoda, zaključka i šest poglavlja: Racionalni akteri, Kolektivno djelovanje, Politički poduzetnici, političari i stranke, Glasovanje, Stranačko nadmetanje i Politika koaliranja.

Na nešto manje od trideset stranica uvoda Laver iznosi i opravdava osnovna metodologijska načela racionalnog izbora. Racionalni izbor, koji polazi od postavke da pojedinci ulaze u odnose s drugima i da se bave politikom kako bi promicali osobne sebične ciljeve, nije empirijski opis svijeta politike, već prije »misaona igra čiji se sadržaj ne odnosi na svijet kakav zaista jest« (15). Teoretičari racionalnog izbora grade teorijske modele, tzv. »logički koherentna potencijalna objašnjenja« (20) koja mogu poslužiti kao hipoteze za objašnjavanje stvarnih događaja, ali to nije njihova osnovna namjena. Takva objašnjenja, koja možda više govore o tome što može biti, u stvari su zanimljive i netrivialne tautologije, koje u potpunosti počivaju na određenim početnim postavkama i sustavu logike kojim se služe, a na temelju njih može se razviti niz teorija srednjeg dometa, npr. o stranačkom nadmetanju i koaliranju, ali nipošto cjelovita teorija svijeta politike (34). Ako se u konkretnom slučaju one i ne potvrde, zastupnik racionalnog izbora neće odustati od svog osnovnog pristupa nego će pokušavati dalje razvijati teorijske modele dok ne dođe do povoljnijeg rezultata.

U prvom poglavlju najprije se iznose temeljne postavke o ekonomskom čovjeku karakteristične za racionalni izbor: ljudi kao sebični pojedinci djeluju motivirani privatnim željama, no žive u svijetu u kojemu nije moguće ostvariti sve želje i u kojemu se neke želje uzajamno isključuju, pa razvijaju racionalne strategije djelovanja kojima nastoje ostvariti što više svojih želja uz minimalne troškove, dok i samo odlučivanje predstavlja trošak. Pojedinci pritom traže neke predmete želja zbog njih samih (»intrinzične želje«), a druge jer se njima mogu dobiti prvo spomenuti predmeti želja (»instrumentalne želje«). Zatim se »privatne želje« stavljaju u društveni kontekst postojanja drugih pojedinaca s privatnim željama i tipova »dobara« koja se mogu samostalno i zajednički proizvoditi i privatno ili kolektivno trošiti. Laver u osnovi uvažava uobičajene »čiste« četverostruke tipologije ekonomskih dobara s obzirom na modalitete njihove potrošnje, koje se dobivaju križanjem binarnih kriterija mogućnosti isključivanja i konkurentnosti korištenja (rivaliteta), čime se dobivaju četiri tipa dobara, ali ih nadopunjuje i raščlanjuje pomoću dodatnih kriterija, tako da se do stupnja kolektivnosti, odnosno privatnosti dobra dolazi ovisno o stupnju zasićenosti četiriju kriterija – **djeljivosti ponude, mogućnosti isključivanja drugih iz potrošnje, fakultativnosti i mogućnosti zagušivanja** (62-67). Prava novost kod Lavera u odnosu na spomenute tipologije nalazi se u uvođenju društvenog konteksta **proizvodnje**, tako da se u konačnici dobivaju četiri tipa dobara: ona koja se privatno proizvode i troše (npr. banana), ona koja se kolektivno proizvode i troše (npr. odsutnost raka), ona koja se privatno proizvode, a kolektivno troše (npr. umjetnost) i ona koja se kolektivno proizvode, a privatno troše (npr. *CD player*).

Za racionalni izbor najzanimljiviji je drugi tip dobara, onih koja se kolektivno proizvode i kolektivno troše, npr. kolekti-

vna sigurnost ili čist okoliš. Ona su društvu potrebna, ali racionalnim pojedincima ne nudi se poticaj da pojedinačno pridonose njihovu ostvarenju tako da ih se treba osigurati nekim drugim društvenim mehanizmima. Štoviše, problem kolektivnog djelovanja, kojemu je drugo poglavlje u cijelosti posvećeno, temeljni je problem teorije racionalnog izbora »(...) i središnja tema knjige: potreba da se pomire poticaji za kolektivnim djelovanjem pripadnika bilo koje skupine racionalnih ljudi s poticajima tih istih ljudi, kao pojedinaca, da se brinu o svojim osobnim, privatnim interesima« (39). Da pojedinci djelujući u vlastitu korist u konačnici polučuju rezultat koji je za svakoga **pojedinačno** lošiji nego da su surađivali pokazao je u sada već klasičnom djelu Logika kolektivnog djelovanja (*The Logic of Collective Action*, 1965.) Mancur Olson čijemu iznošenju problema i dvama rješenjima Laver posvećuje nekoliko stranica drugog poglavlja (77-81). Odbacivši neka Olsonova rješenja kao neadekvatna, Laver raspravu usmjerava prema dvama mogućim rješenjima dileme kolektivnog djelovanja. Prvo rješenje je Monarhija ili Levijatan, nazvano po klasičnom djelu političke filozofije u kojem ga je Hobbes zagovarao. Ono se sastoji u tome da pojedinci dadu diktatorske ovlasti jednoj instanci koja bi osiguravala kolektivna dobra tako što bi prijetnje monarha sankcijama nadilazile koristi »švercanja«. Ovo rješenje Laver odbacuje jer ono ne nudi odgovor zašto bi racionalni pojedinci predali vlast moćnom vladaru koji nije vezan nikakvim obavezama? Drugo je »rješenje kaosa«, Anarhija, koje je *a priori* ideološki zanimljivo, a u prilog mu govori i činjenica da je sfera državnog uplitanja nužno ograničena, tj. veći dio svakodnevnog ophođenja nalazi se izvan domašaja državne vlasti. Anarhija pretpostavlja da bi se dugoročnom spontanom interakcijom pojedinaca postigla ravnoteža koja ide svima u korist, tj. pojedinci bi sami uvidjeli da im se proizvodnja

kolektivnog dobra isplati. Problem s ovim rješenjem je što može funkcionirati samo u malim skupinama sa stabilnim članstvom i dugoročnom interakcijom, pa posljedično tomu nije rješenje za cijelo društvo. Ono se ustvari nalazi ograničeno negdje u prostoru između »dvije metafore koje se koriste za strukturiranje rasprave o kolektivnom djelovanju« (87): zatvorenikove dileme i tragedije općih dobara (*common pool resources*), kojima se Laver, uz kratke ekskurse o reputaciji i normama, bavi do kraja poglavlja. U dobro poznatoj zatvorenikovoj dilemi, paradigmi teorije igara koja se može uzeti kao još jedno od područja racionalnog izbora, zatvorenici odabiru suboptimalne strategije jer ne mogu imati povjerenja u drugu stranu. Ponavljanjem igre u više etapa, unatoč nekim komplikacijama koje Laver nabraja (nepoznavanje tuđih preferencija, sklonost riziku, greške i nesavršene informacije o potezima drugih), može se postići ravnoteža, tj. optimalan ishod za kolektiv. No već tragedija općeg dobra (Laver daje poznati primjer s farmerima koji uništavaju zajednički pašnjak tako što svaki pojedinačno »šverca« veći broj ovaca od dozvoljenog) pokazuje kako se pri fluidnoj interakciji većeg broja nepoznatih osoba kao racionalna strategija nameće ona koja u konačnici uništava kolektivno dobro.

Nakon što je odbacio monarhiju i anarhiju, treće poglavlje Laver posvećuje, po njegovu mišljenju, prikladnom rješenju za suvremena društva – **političkim poduzetnicima**, koji predstavljaju zlatnu sredinu koncentracije moći između svemoćnog monarha i slobodne interakcije nemoćnih atomiziranih pojedinaca. Političke poduzetnike, tj. političare unajmljuje društvo kako bi oni pružali političke usluge, što je pojam širi od javnih dobara i »podrazumijeva neposredno snabdijevanje javnim dobrima, ali pored toga obuhvaća i stvaranje općenitijeg političkog poretka koji olakšava proizvodnju kako javnih, tako i ostalih dobara i usluga, koja bi, inače, skupini

klijenata mogla biti dostupna samo u suboptimalnim količinama« (129). Ukratko, problem kolektivnog djelovanja rješavaju političari. No unajmljivanje političara donosi problem kolektivnog djelovanja drugog reda, tj. postavlja se klasično pitanje, tko će i kako čuvati čuvare? Političari, kao i svi sebični pojedinci, imaju svoje privatne želje koje se ne moraju poklapati s javnim interesom. Mehanizam čuvanja **reputacije** po sebi nije dovoljan, već uz njega glavnu ulogu kočnice samovolji političara igra – politička **oporba**. Laver navodi tri načina na koji se ona u svijetu sebičnih pojedinaca racionalnog izbora može osigurati: klijentelističkim sustavom, u kojemu se pobornicima osiguravaju javni položaji, privatnim ulaganjem resursa političara, koji tako privatno investiraju u korist od budućeg stupanja na vlast i, naposljetku, javnim financiranjem i zaštitom oporbe koja se javno financira kao *par excellence* javno dobro i integralni dio političkog poretka, tj. ugovora između društva i političara (144-147). Jednom kada je uspostavljen kompeticijski poredak, koji za razliku od tržišta funkcionira po načelu sekvencijskog monopola, što znači da u jednom mandatu do reizbora vlast obnaša samo jedna skupina političkih poduzetnika, postaje jasno da se političarima isplati udružiti u saveze, tj. zasnovati političke stranke kako bi lakše dobili ugovor o pružanju političkih usluga ili, konvencionalnim rječnikom, osvojili vlast. Osim što obujam političkih usluga koje se moraju pružiti nadmašuje moći pojedinca, dodatni razlozi uključivanja u stranke koje Laver navodi su ograničavanje konkurencije, tj. eliminiranje neugodnih suparnika njihovim preuzimanjem u stranku i postizanje nadproporcionalnih strateških prednosti udruživanjem u veće pregovaračke cjeline.

Četvrto je poglavlje posvećeno problematici glasovanja. Laver na njegovu početku ukratko iznosi osnove konceptualizacije izbornog procesa iz perspekti-

ve racionalnog izbora koje je postavio još Anthony Downs u već klasičnom djelu iz 1957. Ekonomska teorija demokracije (*An Economic Theory of Democracy*). Prema Downs, birači (politički potrošači) maksimiziraju vlastitu korist birajući stranke koje pružaju one političke usluge koje im odgovaraju, a stranke (udruge političkih poduzetnika) ponudom političkih usluga nastoje zadobiti glasove što većeg broja birača ne bi li osvojile vlast. Taj se proces može predstaviti na jednodimenzionalnom prostornom planu, u kojemu se političke preferencije birača očituju kao točke na jednoj ideološkoj dimenziji (lijevo-desno), a stranke svojim *policy*-paketima traže pozicije u ideološkom spektru kojima će zadobiti glasove najvećeg broja birača. U ostatku poglavlja Laver se bavi problemima koje za sam čin glasovanja otvaraju premise racionalnog izbora o pojedincu. Naime, postavljaju se pitanja zašto bi racionalni pojedinac uopće glasovao ako sam čin donosi određene troškove (prikupljanje informacija, donošenje odluke i odlazak na biralište), a u gotovo beskonačno maloj mjeri utječe na ishod glasovanja, i zatim, kako birač, kada je jednom već na biralištu, uopće može dati racionalni glas ako nije sigurno da će političari ispuniti svoja obećanja i ako paketi političkih usluga nisu homogeni, tj. ne odgovaraju u svim svojim elementima biraču?

Glasovanje je očigledno kolektivno dobro koje podliježe »švercanju«, pa Downsovo objašnjenje o dugoročnoj racionalnosti birača koji znaju da bi konstantnim i općim neglasovanjem riskirali uništenje demokracije ne zadovoljava Lavera, koji inzistira na traženju privatnoga instrumentalnog razloga, neupitnom postulatu u »fundamentalnim potencijalnim objašnjenjima« racionalnog izbora. Nakon pretresanja nekoliko nezadovoljavajućih rješenja, Laver odgovor pokušava naći u reputaciji pojedinca koja se može uništiti neizlaskom na izbore, no priznajući da je i taj odgovor klimav, jed-

nostavno se privremeno predaje, pozivajući na daljnje teorijske napore u rješavanju paradoksa glasovanja. U pogledu drugog problema, same odluke o davanju glasa pojedinoj stranki, političare na ispunjavanje njihovih obećanja tjeraju održavanje reputacije i pritisak konkurencije, pa birač u njih može barem donekle imati povjerenja. Što se tiče samog sadržaja *policy*-paketa političara, u slučaju da se preferencije birača i paketi usluga političara mogu prikazati na jednoj dimenziji kao kod Downsa, tj. ako postoje »košarice« blisko povezanih politika koje se mogu opisati u ideološkim kategorijama lijevo-desno, tada birač može između njih racionalno odabrati ovisno o tome koja mu je opcija bliža. No u slučaju postojanja više ideoloških dimenzija otvara se mogućnost glasačkih ciklusa u kojima nema jedne većine, već više »većina« koje se međusobno pobijaju i onemogućuju racionalan ishod glasovanja.

U petom poglavlju, koje se bavi logikom izbornog natjecanja, izborni proces prikazuje se iz perspektive »političke ponude«, tj. političkih stranaka. Laver se na početku ponovno oslanja na Downsovu teoriju, navodeći njegovu tezu prema kojoj stranke teže formuliranju *policy*-pozicije koje su najbliže tzv. medijanskom biraču, tj. onoj preferenciji koja ja najčešća u biračkom tijelu. Ona je u praksi najčešće u centru, ali u apsolutnim razmjerima može biti pomaknuta više u »lijevo« ili »desno«. Izostanak potpune konvergencije stranaka na poziciji medijanskog birača do kojeg bi opisana logika mogla dovesti i time gubitak smisla samog izbornog natjecanja osujećen je dvama faktorima. Prvi je **reputacija**, koja zahtijeva konzistentnost kako birača tako i stranaka, koje moraju ostati kod svojih prethodno zastupanih pozicija kako bi zadržale glasove. Drugi zanimljivi razlog je potreba stjecanja **resursa** za izbornu natjecanje: financiranje stranke iz privatnih izvora sigurno utječe na njezinu poziciju, a pozicija sponzora uopće se ne treba nalaziti u središtu političkog spektra.

Nakon što je ovim argumentima nadopunio Downsovu sliku dvostranačkog natjecanja Laver se okreće kompleksnijim slučajevima višestranačkog natjecanja. U njima formiranje optimalne *policy*-pozicije stranke koja teži vlasti ovisi o njezinom koalicijskom potencijalu, koji može postati povoljniji čak i ako se broj glasova stranke smanji, pa se ono ne može razmatrati odvojeno od strategija postizbornih koalicijskih aranžmana koji su tema posljednjeg poglavlja. Postojanje više od dviju stranaka čini političko natjecanje znatno nestabilnijim i nepredvidljivijim, a dodatnu složenost donosi i uvođenje različitih ideoloških dimenzija. Tako se npr. socijalna dimenzija (»bogati i siromašni«) i moralna dimenzija (»konzervativci i liberali«) ne moraju poklapati. Laver nudi grafičke prikaze nadmetanja više stranaka u dvodimenzionalnom ideološkom prostoru, a na kraju u raspravu uvodi mogućnost postojanja dodatnih ideoloških dimenzija (npr. ekološka pitanja i zaštita okoliša kao treća dimenzija).

U ovom poglavlju Laver također raspravlja o ulasku novih stranaka u izbornu utakmicu. Ono ovisi o troškovima ulaska i troškovima nastavka natjecanja u politici, te o procjeni uspjeha, dok sama vjerojatnost uspješnog etabliranja novih stranaka u političkom prostoru ovisi s jedne strane o postojanju ideoloških praznina na političkom tržištu koje nove stranke mogu popuniti svojim *policy*-paketima, a s druge strane, o izbornom sustavu, tako što razmjerni sustavi olakšavaju uspješan ulazak novih natjecatelja u politiku. Usto, kod novih kandidata treba razlikovati ideološku motivaciju ulaska u politiku od gole »želje za položajima«: u prvom slučaju moguće je da kandidati samo zaprijete ulaskom u politiku kako bi postojeće stranke potakli na pomak njihove politike u željenom smjeru.

Posljednje poglavlje, posvećeno politici koaliranja, uvodno se vraća raspravi o privatnim željama političara, ukazujući

kako kontinuirani izbori zahtijevaju održavanje *policy*-reputacije, štoviše, razvijanje dugoročnog *policy branda*, što čini ideološko skretanje stranaka skupim potezom. Laver zatim objašnjava Rikerov koncept minimalne pobjedničke koalicije, u kojoj su svi članovi pivotni, što znači kako bez podrške svake pojedine stranke vlada više nema većinu, tj. u koaliciji nema suvišnih »turista«. Problem s ovim pristupom je što se u praksi javlja mnoštvo koalicija sa suvišnim članovima (*oversized coalitions*), a ideologija, tj. *policy*-pozicije stranaka pri koaliranju u stvarnosti igraju važnu ulogu. Uvođenjem ideološke dimenzije u politiku dolazi se do pojma medijske stranke analogne medijskom biraču, koja ima najveću koalicijsku snagu, a čijoj politici konvergiraju politike ostalih stranaka u ideološkom spektru. Uvođenjem pak više ideoloških dimenzija u svijet političkih koalicija Laver dolazi do pesimističnog zaključka o nestabilnosti i kontingenciji političkog natjecanja, slično situaciji cikličkih paradoksa glasovanja. U takvim okolnostima, »nema političke pozicije koju neki alternativni većinski savez stranaka ne može nadjačati« (246). Do kraja ovog poglavlja Laver opisuje njegov i Shepsleov model koaliranja koji nastoji izbjeći pesimistični zaključak o nestabilnosti politike koaliranja, uvodeći kao dodatni faktor strukturu vlade, tj. podjelu na ministarstva ovisnoj o podjeli *policy*-područja, za koja su kandidati političari pojedinci iz stranaka (ostaje dakako pitanje koliko je uvođenje tog *ad hoc* faktora u skladu s logikom racionalnog izbora). Na samom završetku Laver napominje kako bi za obuhvatno razumijevanje političkog procesa trebalo zajedno uzeti izbore i koaliranje, te tako stvoriti jednu integralnu teoriju šireg procesa stranačkog natjecanja, koja bi također trebala u obzir uzeti razlikovanje instrumentalnih i intrinzičnih želja političara, kao i kalkulacije o ishodu idućih izbora. Takva teorija mogla bi uključivati zahtjevno razvi-

janje kompleksnih formalnih modela, pa Laver upozorava kako njena izgradnja ni-pošto neće biti lak zadatak.

Zaključak knjige donosi kratak shematski prikaz cijele argumentacije koja ure-dno napreduje od jednostavnih elemenata do složenih situacija politike: od postavki o racionalnom pojedincu, preko logike kolektivnog djelovanja i rješenja političkih poduzetnika pa do dinamike političkog natjecanja – glasovanja, stranačkog nadmetanja i koaliranja. Laver u njemu objašnjava kako argument iznesen u svakom poglavlju treba shvatiti kao »opću logičku tehnologiju« (228, 264), po njegovu mišljenju za sada najbolju koja je dostupna za razumije-vanje složenog svijeta politike, dok u svim konkretnim slučajevima postoje dodatni faktori, takozvana »lokalna institucionalna pravila« (263), koje teorija treba uzeti u obzir, a koji izmiču ontologiji racionalnog izbora.

Što za kraj napomenuti o knjizi koja laiku nudi pomalo neobičnu sliku svijeta društva i politike koja počiva na samostalnom izoliranom pojedincu koji stoji »sam protiv svih«, nalikujući donekle otuđenom mesaru iz istoimenog filma Gaspara Noea? Kako je Laver sam istaknuo, teorija racionalnog izbora jest redukcionistička; idealisti i altruisti neosporno postoje. No nisu česti u svijetu politike i politika rijetko može s njima računati. Možda su rezultati teorije racionalnog izbora ograničenog do-meta, ali jedan dio kolektivnog i političkog života uvjerljivo objašnjavaju. Laverovim riječima, oni su »spartanski, ali rijetko isprazni« (9). Imajući u vidu sasvim pristojan broj uvjerljivih objašnjenja koja je ta teorija do sada dala, od kojih su mnoga prikazana u ovom tekstu, to je zasad sasvim zadovoljavajuće opravdanje. Što se tiče vlastitog opravdanja za osvrt na, u osnovi teorijsku politologijsku, knjigu u Reviji za socijalnu politiku, mogu samo za kraj reći da za predmetno određeni časopis koji tematizira socijalnu politiku – složenu poli-

tiku koja obuhvaća niz povezanih javnih politika kojima se može pristupiti iz per-spektive različitih znanstvenih disciplina – racionalni izbor kao moguće intelektualno oruđe za razumijevanje nekih njezinih problema teško može biti manje nego *par excellence* tema.

Krešimir Petković

VARIETIES OF CAPITALISM

Peter Hall i David Soskice (ur.)

Oxford: Oxford University Press, 2001., 540 str.

Knjiga *Varieties of Capitalism* je zbirka članaka različitih autora koja se sastoji od predgovora i trinaest poglavlja koja su grupirana u tri dijela. Osnovni zadatak knjige je izložiti okvir za podjelu kapitalističkih ekonomija na različite podgrupe. Kriterij koji autori koriste pri grupiranju je odnos poduzeća i institucionalnih okvira u kojima poduzeća posluju. Odnosno, kako poduzeće koristi postojeće institucije u ostvarivanju komparativnih prednosti pred ostalim poduzećima. Poduzeće je uzeto kao centralna kategorija u diferencijaciji različitih oblika kapitalizma (a ne recimo razlika između »jakih« i »slabih« država) zbog svoje ključne uloge u suvremenim društvima – kao proizvođača dobara, poslodavca, centra inovacija itd. Osnovna pretpostavka radova izloženih u ovoj knjizi je da društvene institucije mogu olakšavati rad tržišta, što je suprotno vjerovanju neoklasične škole ekonomije da društveno miješanje u rad tržišta može dovesti samo do tržišnih poremećaja.

U podužem uvodu su iznesene osnovne teze i zaključci ove knjige. Suvremene kapitalističke ekonomije su podijeljene na ekonomije s liberalnim tržištima (ELT)